

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΚΑΘΑΡΟΥ ΠΡΑΚΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΓΙΑ ἔννοια ἑνὸς ἀντικειμένου τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἔννοω τὴν παράσταση ἑνὸς ἀντικειμένου σὰν δυνατοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐλευθερίας. Λέγοντας λοιπὸν ἀντικείμενο τῆς πρακτικῆς γνώσης ἔννοοῦμε μόνον τὴν σχέση τῆς ἐπιθυμίας πρὸς μίαν πράξιν, πού μ' αὐτὴν τὸ ἀντικείμενο ἢ τὸ ἀντίθετό του θὰ μπορούσε πραγματικὰ νὰ ἐπιτελεσθῆ. Καὶ ἡ κρίσις περὶ τοῦ ἂν ἓνα ὠρισμένο πρᾶγμα εἶναι ἢ ὄχι ἀντικείμενο τοῦ καθαροῦ πρακτικοῦ λόγου, εἶναι μόνον ἡ διάκρισις τῆς δυνατότητας ἢ τοῦ ἀδυνατοῦ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῆς τῆς πράξεως, πού μ' αὐτήν, ἂν εἴχαμε τὴν ἀναγκαῖα δύναμη (πού γιὰ τοῦτο θὰ κρίνη ἢ ἐμπειρία), θὰ πραγματοποιοῦντο ἓνα ὠρισμένο ἀντικείμενο. Ἐάν πέρνουμε τὸ ἀντικείμενο σὰν αἰτία καθοριστικὴ τῆς δυνάμεώς μας τῆς ἐπιθυμίας, τότε ἡ φυσικὴ δυνατότητα πού ἔχει τοῦτο νὰ πραγματοποιηθῆ κατὰ τὴν ἐλεύθερη χρῆσιν τῶν δυνάμεών μας, πρέπει νὰ προηγηθῆ ἀπὸ τὴν κρίσιν, ἂν τοῦτο εἶναι ἢ ὄχι ἀντικείμενο τοῦ πρακτικοῦ λόγου. Ἐάν ἀντίθετα θεωρήσουμε πὼς ἡ καθοριστικὴ αἰτία τῆς πράξεως εἶναι ὁ ἐκ τῶν προτέρων νόμος, ὅποτε ἡ πράξις καθορίζεται ἀπὸ τὸν καθαρὸ πρακτικὸ λόγον, τότε ἡ κρίσις, ἂν ἓνα πρᾶγμα εἶναι ἢ ὄχι ἀντικείμενο

τοῦ καθαροῦ πρακτικοῦ λόγου, εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτη-
τη ἀπὸ τῆ σύγκριση πρὸς τὴν φυσική μας δύναμη. Στὴν
περίπτωση αὐτῆ τὸ ζήτημα εἶναι μόνον ἂν εἶναι ἐπιτρε-
πὸ νὰ θέλωμε μιὰ πράξη, ποὺ κατευθύνεται στὴν
ὑπαρξὴ ἐνὸς ἀντικειμένου, ἂν πάρουμε πὼς τὴ μπορού-
με, ἂν δηλ. ἡ πράξη αὐτὴ ἔχει ἡ θ ι κ ῆ δ υ ν α τ ὀ-
τ η τ α' τοῦτο πρέπει νὰ προηγηθῆ. Γιατὶ σ' αὐτὴ τὴν
περίπτωση δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενο ἀλλὰ ὁ νόμος τῆς
βούλησης ἡ αἰτία, ποὺ τὴν καθορίζει.

Τὰ μὲν λοιπὸν ἀντικείμενα τοῦ πρακτικοῦ λόγου
εἶναι τὸ καλὸ καὶ τὸ κακόν. Μὲ τὸ πρῶτο ἐν-
νοοῦμε ἓνα ἀναγκαῖο ἀντικείμενο τῆς δύναμης τῆς ἐπι-
θυμίας, μὲ τὸ δεύτερο ἓνα ἀντικείμενο τῆς δύναμης τῆς
ἀποστροφῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο κατὰ μιὰ λογικὴ ἀρχή.

Ἄν ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ δὲν ὀφείλει νὰ προέρχεται
ἀπὸ ἓνα προηγούμενο πρακτικὸ νόμο, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ
χρησιμεύη γιὰ βῆσι σ' αὐτόν, τότε αὐτὴ μπορεί μόνον
νὰ εἶναι ἡ ἔννοια κάποιου πράγματος, ποὺ ἡ ὑπαρξὴ
του μᾶς ὑπόσχεται ἡδονή, ὅποτε τὴν παραγωγή της τὴν
καθορίζει ἡ αἰτιότητα τοῦ ὑποκειμένου, δηλ. ἡ δύναμη
τῆς ἐπιθυμίας. Τώρα, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ δοῦμε
ἐκ τῶν προτέρων ποιά παράσταση συνοδεύεται ἀπὸ ἡ-
δονὴ καὶ ποιά ἀπὸ δυσαρέσκεια, μόνον ἡ ἐμ-
πειρία θὰ μπορούσε ἄμεσα νὰ ὀρίση ποιὸ εἶναι τὸ καλὸ
καὶ ποιὸ τὸ κακόν. Τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς καὶ
τῆς δυσαρέσκειας, σὰν δεκτικότητα τῆς ἐσωτερικῆς αἰ-
σθησης, εἶναι ἡ ιδιότης ἐκείνη τοῦ ὑποκειμένου, ποὺ
μόνο αὐτὴ μπορεί νὰ μᾶς δώσῃ τὴν παραπάνω ἐμπειρία.
Καὶ τότε ἡ ἔννοια ἐκείνου, ποὺ εἶναι ἄμεσα καλόν, θὰ
ἀνῆκε σὲ ὅ,τι συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν αἴσθησι τῆς ἡ-
δονῆς καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἀπόλυτου κακοῦ θὰ ἔπρεπε
νὰ ἀναφέρεται μόνον σὲ ὅ,τι μᾶς προκαλεῖ ἄμεσα πόνον.
Ἀλλὰ ἐπειδὴ τοῦτο εἶναι ἀντίθετο πρὸς τὴ γλωσσικὴ
χρῆσι, ποὺ διακρίνει τὸ εὐχάριστο ἀπὸ τὸ κα-
λόν, τὸ δυσάρεστο ἀπὸ τὸ κακόν, καὶ ἀπαιτεῖ

πάντοτε νὰ κρίνονται μὲ τὸ λόγο τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ, νὰ κρίνονται δηλ. μὲ ἔννοιες, ποὺ νὰ μποροῦν νὰ γίνουν μέσα παγκόσμιας ἐπικοινωνίας καὶ ὄχι μὲ τὴν ἀπλή αἴσθησι, ποὺ περιορίζεται στὰ διάφορα ἀντικείμενα καὶ στὴ δεκτικότητά τους, μολονότι γι' αὐτὰ τὰ ἴδια μιὰ εὐχαρίστησι ἢ μιὰ δυσαρέσκεια δὲν μποροῦν νὰ συνδεθοῦν ἄμεσα μὲ καμμιὰ ἐκ τῶν προτέρων παράστασι ἀντικειμένου. Ἐτσι ὁ φιλόσοφος, ποὺ νόμισε πῶς ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ βάλῃ γιὰ βάση τῆς πρακτικῆς τοῦ κρίσις τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς, θὰ ὀνόμαζε καλὸ ὅ, τι εἶναι μέσο πρὸς τὸ εὐχάριστο, καὶ κακὸ ὅ, τι εἶναι αἷτιο τῆς δυσαρέσκειας καὶ τοῦ πόνου, γιατί ἡ κρίσις τῆς σχέσις τῶν μέσων πρὸς τοὺς σκοποὺς θὰ ἀνῆκε βέβαια στὸ λόγο. Ἀλλὰ ὅπωςδήποτε μόνο ὁ λόγος εἶναι σὲ θέσι νὰ δῆ τὴ συνάφεια τῶν μέσων πρὸς τοὺς σκοποὺς των (ἔτσι, ποὺ θὰ μποροῦσε ἐπίσης νὰ καθοριστῆ ἡ βούλησι ἀπὸ τὴ δύναμι τῶν σκοπῶν, γιατί οἱ σκοποὶ εἶναι πάντοτε καθοριστικὲς αἰτίες τῆς δύναμις τῆς ἐπιθυμίας, σύμφωνα μὲ ὀρισμένες ἀρχές), ἐπίσης τὰ πρακτικὰ ἀξιώματα ποὺ θὰ ἐπήγαζαν ἀπλῶς σὰν μέσα ἀπὸ τὴν ἔννοια, ποὺ ἀνέφερα πάρα πάνω, τοῦ καλοῦ, δὲν θὰ περιεῖχαν ποτὲ σὰν ἀντικείμενο τῆς βούλησις κάτι ποὺ θὰ ἦταν ἀπὸ μόνον τοῦ καλοῦ ἀλλὰ πάντοτε κάτι ποὺ εἶναι καλὸ γιὰ κάποιον πρᾶγμα. Καλὸ θὰ ἦταν πάντοτε ἀπλῶς τὸ χρήσιμο καὶ ἐκεῖνο, πρὸς τὸ ὅποιο θὰ ἦταν χρήσιμο, θὰ ἄπρεπε πάντοτε νὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴ βούλησι, στὴν αἴσθησι. Τώρα ἂν αὐτὴ, σὰν αἴσθησι εὐχάριστη, θὰ ἄπρεπε νὰ εἶναι χωρισμένη ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ καλοῦ, τότε ποτὲ δὲν θὰ δίνε ἓνα ἄμεσα καλὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ θὰ ἄπρεπε νὰ ζητήσουμε τὸ καλὸ μονάχα στὰ μέσα πρὸς τὴν ἐπίτευξι κάποιου ἄλλου πρᾶγματος, δηλ. πρὸς κάποια ἱκανοποίησι.

Εἶναι ἀρχαῖο ἀξίωμα τῶν σχολῶν : nihil appetimus, nisi sub ratione boni, nihil aversamus, nisi

sub ratione mali και ἔχει συχνά μιὰ σωστή χρήση, ἀλλὰ πολλές φορές εἶναι βλαπτικὸ στὴ φιλοσοφία, γιατί οἱ ἔννοιες boni και mali περιέχουν μιὰ ἀμφιλογία, πού ἔχει γιὰ αἷτιο τὴ φτώχεια τῆς γλώσσας, πού σύμφωνα μ' αὐτὴν ἔχουν διπλὴ ἔννοια και δίνουν μιὰ ἀμφίβολη ἔννοια στοὺς πρακτικοὺς νόμους, και ὑποχρεώνουν τὴ φιλοσοφία, πού μπορεί καλὰ στὴ χρήση τους νὰ βλέπη τὴ διαφορά τῆς ἔννοιας στὴν ἴδια λέξη ἀλλὰ δὲν μπορεί νὰ βρῆ καμμιά ἰδιαίτερη ἔκφραση, σὲ λεπτές διακρίσεις, πού δὲν μπορεί κατόπι νὰ ὑπάρξη συμφωνία σχετικὰ μ' αὐτές, γιατί ἡ διάκριση δὲν μπορεί νὰ δηλωθῆ μὲ καμμιά ἀνάλογη ἔκφραση (1).

Ἡ γερμανικὴ γλῶσσα ἔχει τὴν τύχη νὰ κατέχη ἔκφράσεις, πού δὲν αφήνουν νὰ διαφύγη αὐτὴ ἡ διαφορά. Γιὰ ὅ,τι οἱ λατῖνοι ὀνομάζουν bonum μὲ μιὰ λέξη, αὐτὴ ἔχει δυὸ ἔννοιες ἀρκετὰ διαφορετικές, και ἄλλες δυὸ ἐπίσης διαφορετικές ἔκφράσεις. Ἀντὶ τοῦ bonum ἔχει τὸ Gute και τὸ Wohl, ἀντὶ τοῦ malum ἔχει τὸ Böse και τὸ Vebel ἢ Weh, ἔτσι πού γιὰ μιὰ και τὴν ἴδια πράξη θὰ ἔχουμε δυὸ ἐντελῶς διαφορετικές κρίσεις ἂν σ' αὐτὴ θεωροῦμε τὸ ἂν εἶναι ἡ ἴδια καλὴ (gute) πράξη ἢ κακὴ (Böse) πράξη, ἢ ἂν παρατηροῦμε σ' αὐτὴ τὸ καλό μας (Wohl) ἢ τὸ κακό μας (Weh ἢ Vebel), κατὰ πόσο δηλ. συντελεῖ στὴν εὐτυχία μας. Ὑστερα ἀπ' αὐ

(1) Ἄλλωστε και ἡ ἔκφραση sub ratione boni εἶναι ἀμφίλογη. Γιατί μπορεί νὰ σημαίγη : φανταζόμαστε πὼς κάτι εἶναι καλό, μόνον ἐπειδὴ τὸ ἐπιθυμοῦμε ὅπως ἐπίσης : ἐπιθυμοῦμαι κάτι ἐπειδὴ τὸ φανταζόμαστε γιὰ καλό, ἔτσι πού ἡ ἐπιθυμία εἶναι καθοριστικὴ αἰτία τῆς ἔννοιας τοῦ ἀντικειμένου σὰν καλοῦ, ἢ ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ εἶναι ἡ καθοριστικὴ αἰτία τῆς ἐπιθυμίας (τῆς βούλησης). Γιατί ἡ ἔκφραση subratione boni στὴν πρώτη περίπτωση θὰ ἐσήμαινε : ἐπιθυμοῦμε κάτι μὲ τὴν ἰδέα τοῦ καλοῦ, στὴ δεύτερη, κατόπιν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδέα, πού πρέπει νὰ προηγεῖται σὰν αἰτία καθοριστικὴ τῆς βούλησης.

τὸ μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς ἡ ψυχολογικὴ πρόταση ποὺ ἀναφέραμε εἶναι ἀκόμη ἀρκετὰ ἀσαφὴς ἂν ἐξηγηθῇ ὡς ἐξῆς : — Δὲν ἐπιθυμοῦμε τίποτα παρὰ μόνο σχετικὰ μὲ τὸ δικό μας Wohl ἢ μὲ τὸ δικό μας Weh — Ἐκφράζεται ὁμως κατὰ τρόπον ἀναμφίβολο καὶ ἐντελῶς καθαρὰ ἂν τὴν πάρουμε ὡς ἐξῆς : Δὲν ἐπιθυμοῦμε τίποτα, παρὰ μόνον ἐφ' ὅσο, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ λογικοῦ, τὸ θεωροῦμε gut ἢ böse.

Τὸ Wohl ἢ τὸ Weh σημαίνουν πάντοτε μιὰ σχέση πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς ἡδονῆς ἢ τῆς δυσαρέσκειας, τῆς μακαριότητος ἢ τοῦ πόνου. Καὶ τὸ ἂν ἐπιθυμοῦμε ἓνα ἀντικείμενο ἢ τὸ ἀποκρούωμε, τοῦτο συμβαίνει μόνον ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀναφέρεται στὴν αἰσθαντικότητά μας καὶ στὸ αἶσθημα τῆς ἡδονῆς ἢ δυσαρέσκειας ποὺ προκαλεῖ. Ἀλλὰ τὸ gute καὶ τὸ böse σημαίνουν πάντοτε μιὰ σχέση πρὸς τὴ β ο ὑ λ η σ η, ἐφ' ὅσον αὕτη εἶναι καθωρισμένη ἀπὸ τὸ λογικὸ νόμο νὰ κἀνη ἀντικείμενό της ἓνα πρᾶγμα. Γιατὶ ἡ βούλησις ποτὲ δὲν καθορίζεται ἀμεσα ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο καὶ τὴν παράστασή του, ἀλλὰ εἶναι ἀπλῶς μιὰ δύναμις, πού, κατὰ ἓνα κανόνα τοῦ λογικοῦ, γίνεται καθοριστικὸ αἶτιον μιᾶς πράξεως (ποὺ μ' αὐτὴν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ ἓνα ἀντικείμενο). Τὸ gute καὶ τὸ böse ἀναφέρονται κυρίως στίς πράξεις, κι' ὄχι στὴν κατάστασιν τῶν αἰσθήσεων τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἂν κάτι τι μπορούσε νὰ εἶναι ἀπλῶς ἢ νὰ θεωρεῖται gut ἢ böse (ἀπὸ κάθε ἀποψη καὶ χωρὶς ἄλλη προϋπόθεσις), τοῦτο θὰ ἦταν μόνον ὁ τρόπος ἐνεργείας, τὸ ἀξίωμα τῆς βούλησις καὶ ἄρα τὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο ποὺ ἐνεργεῖ, σὰν καλὸς ἢ κακὸς (1), ἀλλὰ ποτὲ δὲν θὰ μπορούσε ἓνα πρᾶγμα νὰ ὀνομαστῇ ἔτσι.

Θὰ μπορούσαμε λοιπὸν πάντοτε νὰ γελᾶμε μὲ τὸ Στωϊκόν, ποὺ στοὺς σκληρότερους πόνους τοῦ ἀρθριτι-

(1) Guter oder böser Mensch.

σμοῦ φώναζε : ὦ πόνε, μπορείς νὰ μὲ βασανίζης ὅσο θέλεις, ὅμως ποτὲ δὲν θὰ ἀναγνωρίσω πὼς εἶσαι ἓνα κακό ! Καὶ ὅμως εἶχε δίκην. Γιατὶ αὐτὸ πὺν αἰσθανότανε ἦταν ἓνα *Veibel* (κακουχία), δὲν μπορούσε ὅμως καθόλου νὰ παραδεχτῆ πὼς τοῦτο ἦταν *böse* (κακό), γιατί ὁ πόνος δὲν μπορούσε καθόλου νὰ τοῦ ἐλαττώσῃ τὴν προσωπικὴν του ἀξία, ἀλλὰ μόνο τὴν ἀξία τῆς κατάστασής του. Καὶ ἓνα μονάχα ψέμμα, πὺν θὰ τόλεγε ἐν γνώσει του, θὰ τοῦ ἀποθάρρυνε τὴν ψυχὴ. Ἀλλὰ ὁ πόνος θὰ χρησίμευε μόνο γιὰ νὰ τὴν ἐξυψώσῃ, ἂν εἶχε τὴ συνείδησή του ἤσυχην πὼς δὲν ἔκαμε καμμιὰ ἀδίκην πράξη καὶ πὼς δὲν ἦταν ἀξίος τιμωρίας.

Αὐτὸ πὺν πρέπει νὰ ὀνομάσουμε *gut*, πρέπει νὰ εἶναι στὴν κρίση κάθε λογικοῦ ἀνθρώπου ἓνα ἀντικείμενο τῆς δύνάμης τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ τὸ *Böse* πρέπει νὰ εἶναι στὰ μάτια καθενὸς ἓνα ἀντικείμενο ἀποστροφῆς. Καὶ γι' αὐτὴ συνεπῶς τὴν κρίση χρειάζεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸ λογικόν. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ γίνεται καὶ μὲ τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ψέμμα, μὲ τὴ δικαιοσύνη ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴ βία κ.λ.π. Μπορούμε ὅμως νὰ ὀνομάσουμε *Veibel* (κακουχία) κάτι πὺν μπορεί ταυτοχρόνως νὰ ὀνομασθῆ *gut*, (καλό), ἄλλοτε ἔμμεσα, ἄλλοτε ἐντελῶς ἄμεσα. Ὅποιος ὑποβάλλεται σὲ μιὰ ἐγγείριση, τὴν αἰσθάνεται βέβαια χωρὶς ἀμφιβολία σὰν μιὰ κακουχία (*Veibel*), ἀλλὰ μὲ τὸ λογικόν του τὴν ἀναγνωρίζει γιὰ κάτι τι καλόν (*gut*). Κι' ἂν μαστιγωθῆ κάποιος πὺν χωρὶς λόγον ταραχθεὶ καὶ ἀνησυχεῖ τὴν κοινὴν ἤσυχίαν, τοῦτο εἶναι βέβαια μιὰ κακουχία (*Veibel*), ἀλλὰ ὁ καθένας τὴν ἐπιδοκιμάζει καὶ τὴ θεωρεῖ καλόν (*gut*) κι' ἀκόμα κι' ὁ ἴδιος αὐτὸς πὺν τιμωρήθηκε ἀναγνωρίζει μέσα του ὅτι καλὰ τοῦ κάνανε, σύμφωνα μὲ τὴ διαγωγή του.

Χωρὶς ἀμφιβολία, ἡ κρίση τοῦ πρακτικοῦ μας λόγου ἐξαρτᾶται ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν καλοπέρασίν μας (*Wohl*) ἢ ἀπὸ τὴν κακοπέρασίν μας (*Weh*)· καὶ σὲ ὅ,τι ἔχει σχέση μὲ τὴ φύσιν μας, σὰν ὄντα μὲ αἰσθήσεις, τὸ π ᾶ ν ἔ-

ξαρτᾶται ἀπὸ τὴν εὐτυχία μας, ἂν τὴν εὐτυχία δὲν τὴν κρίνουμε σύμφωνα μὲ τὴν πρόσκαιρη αἰσθησι ἀλλά, ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ λογικό, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπίδραση ποὺ κάθε τυχαία περίπτωση μπορεῖ νὰ ἔχη στὴν ὑπαρξή μας γενικά καὶ στὴν μακαριότητά της. Ἀλλὰ ὅμως δὲν ἐξαρτᾶται τὸ πᾶν γενικά ἀπὸ τοῦτο. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνάγκες, ἀφοῦ ἀνῆκει στὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων καὶ ἀφοῦ τὸ λογικό του ἔχει βέβαια κάποια ἀποστολή, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀρνηθῆ, νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ σύνολο τῶν αἰσθήσεων του καὶ νὰ κἀνη πρακτικὰ ἀξιῶματα ποὺ ν' ἀποβλέπουν στὴν εὐτυχία αὐτῆς τῆς ζωῆς, κι' ἂν εἶναι δυνατό, μιᾶς μελλοντικῆς ζωῆς. Ἀλλὰ, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι τόσο ἐντελῶς ζῶο, ὥστε νὰ εἶναι ἀδιάφορος σὲ ὅ,τι τοῦ λέει τὸ λογικό καθ' ἑαυτὸ καὶ νὰ χρησιμοποιῆ τὸ λόγο του σὰν ἓνα ἀπλὸ ὄργανο γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῶν αἰσθήσεων του. Γιατὶ ἐκεῖνο ποὺ ἀνεβάζει τὴ θέση του ἀπάνω, ἀπὸ τὰ ζῶα δὲν εἶναι ἀπλῶς τὸ ὅτι κατέχει τὸ λογικό, ἂν τὸ λογικό αὐτὸ τὸ χρησιμοποιῆ ὅπως ἀκριβῶς χρησιμοποιοῦν τὰ ζῶα τὸ ἐνστικτό τους. Τότε τὸ λογικό θὰ ἦταν μόνο ἓνας ἰδιαίτερος τρόπος, ποὺ χρησιμοποιοῦσε ἢ φύση, γιὰ νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπο στὸν ἴδιο σκοπό, ποὺ ἔχει καθορίσει γιὰ τὰ ζῶα, χωρὶς νὰ τὸν προορίσῃ γιὰ ἓνα ἀνώτερο σκοπό. Ἄν ἦταν ἔτσι τότε χρειάζεται τὸ λογικό του μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ βλέπη ποῖο εἶναι τὸ καλὸ του καὶ ποῖο τὸ κακὸ του. Ἀλλὰ τὸ λογικό τὸ ἔχει ἀκόμα καὶ γιὰ ἓναν ἀνώτερο σκοπό, δηλ. ὄχι μόνο γιὰ νὰ βλέπει καὶ ποῖο εἶναι τὸ καλὸ (gut) καὶ ποῖο τὸ κακὸ (böse) καθ' ἑαυτό, καὶ ποὺ σχετικὰ μ' αὐτὸ μόνο τὸ καθαρὸ λογικό μπορεῖ νὰ κρίνη, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἀποψη τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ γιὰ νὰ διακρίνη ἀπόλυτα τὴν τελευταία τούτη κρίση ἀπὸ ἐκείνη τὴν πρώτη, καὶ νὰ κἀνη τούτη ὄρο ἀνώτερο ἀπὸ τὴν πρώτη.

Σ' αὐτὴ τὴν κρίση τοῦ καθ' ἑαυτὸ καλοῦ ἢ κακοῦ,

ξεχωρίζοντάς την απ' ὅ,τι ὀνομάζουμε ἔτσι σχετικὰ μὲ τὸ ἀτομικὸ μίς καλὸ ἢ κακὸ, πρόκειται νὰ θεωρήσου- με τὰ ἑξῆς σημεία. Ἡ ἢ βούληση καθορίζεται ἀπὸ μιὰ λο- γικὴ ἀρχή, πού δὲν ἀναφέρεται σὲ ἀντικείμενα τῆς δύ- ναμης τῆς ἐπιθυμίας (καθορίζεται δηλ. ἀπλῶς ἀπὸ τὸν τύπο τοῦ νόμου). Ὅποτε αὐτὴ ἢ ἀρχὴ εἶναι ἕνας πρα- κτικὸς ἀπὸρριπτικὸς νόμος, καὶ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε πὼς ὁ καθαρὸς λόγος εἶναι ἀπὸ μόνος του πρακτικὸς. Τότε ὁ νόμος καθορίζει ἅμμεσα τὴ βούληση ἢ πράξη πού εἶναι σύμφωνη μ' αὐτὸ τὸ νόμο εἶναι μιὰ καλὴ πράξη καὶ ἢ ἔαυτὴν καὶ μιὰ βούληση, πού τὸ ἀξίωμα τῆς εἶναι πάντοτε σύμφωνο μ' αὐτὸν τὸ νόμο εἶναι ἀ- πὸ λυτὰ καλὴ (gut), ἀπὸ κάθε ἀποψη καὶ εἶ- ναι ἢ ἀνώτατη προϋπόθεση κάθε καλοῦ. (1) Ἡ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τῆς βούλησης προηγεῖται μιὰ καθοριστικὴ αἰτία τῆς δύναμης τῆς ἐπιθυμίας, πού προϋποθέτει ἕνα ἀντι- κείμενο ἡδονῆς ἢ δυσαρέσκειας, ἄρα κάτι πού μᾶς εἶ- χαριστεῖ ἢ μᾶς δυσαρεστεῖ καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς βούλησης νὰ ἐπιδιώκουμε τὸ πρῶτο καὶ νὰ ἀποφεύγουμε τὸ δεύτερο καθορίζει τις πράξεις, ἔφ' ὅσον εἶναι καλές (gut) σχετικὰ μὲ τις ὁρμές μας, ἄρα καλές μόνο ἔμμεσα (σχετικὰ μὲ κάποιο ἄλλο σκοπὸ, σὺν μέσο πρὸς ἕνα σκοπὸ). Τότε τὰ ἀξιώματα αὐτὰ δὲν μπορούν ποτὲ νὰ ὀνομαστοῦν νόμοι, ἀλλὰ ἐν τούτοις ὀνομάζον- ται πρακτικὰ λογικὰ διδάγματα.

Ὁ σκοπὸς ὁ ἴδιος, ἢ εὐδαιμονία πού ἐπιδιώκουμε, στὴν τελευταία περίπτωση δὲν εἶναι ἕνα gutes, ἀλλὰ ἕνα Wohl, ὄχι μιὰ λογικὴ ἔννοια, ἀλλὰ μιὰ ἐμπειρικὴ ἔννοια ἑνὸς ἀντικειμένου τῶν αἰσθήσεων. Μόνο ἢ χρή- ση τοῦ ἀναλόγου μέσου, δηλ. ἢ πράξη (ἀφοῦ γι' αὐτὴν χρειάζεται μιὰ λογικὴ παρατήρηση) μπορεῖ μ' ὅλα ταῦτα

(1) Alles guten

νὰ ὀνομαστῆ καλή (gut), ἀλλὰ μόνο σχετικὰ μὲ τὸ σύνολο τῶν αἰσθήσεων μας ὡς πρὸς τὸ αἶσθημα τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς δυσαρέσκειας. Ἀλλὰ ἡ βούληση, πού τὸ ἀξίωμα τῆς προσδιορίζεται μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, δὲν εἶναι μιὰ καθαρὴ βούληση.

Ἐδῶ θὰ πρέπει τώρα νὰ ἐξηγηθῆ τὸ παράδοξο τῆς μεθόδου μιᾶς κριτικῆς τοῦ πρακτικοῦ λόγου: ὅτι δηλ. ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ (1) δὲν ὀφείλει νὰ ἔχη καθοριστῆ πρὶν ἀπὸ τὸν ἠθικὸν νόμον (πού φαίνομενικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῆ γιὰ βίαση του), παρὰ μόνο (ὅπως συμβαίνει ἐδῶ) μετὰ ἀπ' αὐτὸν καὶ μέσω αὐτοῦ. Ἐὰν δηλ. δὲν γνωρίζαμε οὔτε τὸ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικότητος εἶναι ἓνας καθαρὸς a priori νόμος πού καθορίζει τὴ βούληση, πάλι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀφήσουμε ἀκαθόριστο, τοῦλάχιστον στὴν ἀρχή, τὸ ἂν ἡ βούληση καθορίζεται ἀπὸ αἰτίες ἀπλῶς ἐμπειρικῆς ἢ καὶ ἀπὸ καθαρὸς a priori. Γιατὶ εἶναι ἀντίθετο πρὸς ὅλους τοὺς κανόνες τῆς φιλοσοφικῆς συμπεριφορᾶς τὸ νὰ παραδεχτοῦμε ἀπὸ πρὶν γιὰ λυμένο ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού θέλουμε νὰ λύσουμε. "Ἄν θελήσουμε τώρα ν' ἀρχίσουμε ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ καλοῦ, γιὰ νὰ κάνουμε νὰ προέλθουν ἀπ' ἐκεῖ οἱ νόμοι τῆς βούλησης, ἡ ἔννοια αὐτὴ ἐνὸς ἀντικειμένου (σὰν καλοῦ) θὰ μᾶς ἔδινε συγχρόνως αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο σὰν μοναδικὴ αἰτία καθοριστικὴ τῆς βούλησης. Ἐπειδὴ τώρα αὐτὴ ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ δὲν θὰ εἶχε γιὰ κανόνα τῆς κανένα πρακτικὸ a priori νόμο, τότε τὸ μέτρο τῆς σύγκρισης τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ δὲν θὰ μπορούσε νὰ βρῆσκειται σὲ τίποτε ἄλλο παρὰ στὴ συμφωνία τοῦ ἀντικειμένου μὲ τὸ αἶσθημά

(1) Des guten und bösen.

μας τῆς ἡδονῆς ἢ τῆς δυσαρέσκειας, καὶ ἡ χρῆσις τοῦ λόγου θὰ μπορούσε νὰ συνίσταται μόνο σὲ τοῦτο, στὸ νὰ καθορίσῃ τὴν ἡδονὴν ἢ τὴν δυσαρέσκεια αὐτὴ στὸ σύνδεσμό της μὲ ὅλες τὶς αἰσθήσεις τῆς ὑπαρξίης μου καὶ τὰ μέσα γιὰ νὰ προμηθευτῶ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἡδονῆς αὐτῆς. Ἐπειδὴ τώρα μόνο μὲ τὴν ἐμπειρία μπορούμε νὰ καθορίσουμε τί ἐστὶν σύμφωνα μὲ τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς, ἀλλὰ ὁ πρακτικὸς νόμος, σύμφωνα μὲ ὅ,τι θεωρήσαμε δεδομένο, θὰ ἔπρεπε νὰ βασιστῇ σ' αὐτὸ τὸ συναίσθημα σὰν προϋπόθεσις. "Ἐτσι θὰ μᾶς ἀπεκλείετο ἐντελῶς ἡ δυνατότητα πρακτικῶν a priori νόμων. Γιατί θὰ πιστευόταν ἀναγκαῖο τὸ νὰ βροῦμε πρωτύτερα ἓνα ἀντικείμενο τῆς βούλησις, ποὺ ἡ ἔννοιά του σὰν ἔννοια ἐνὸς καλοῦ (1), θὰ ἔπρεπε νὰ ἰδρῦσῃ τὴν παγκόσμια (μολονότι ἐμπειρικὴ) καθοριστικὴ αἰτία τῆς βούλησις. Ἀλλὰ ἦταν ἐπίσης ἀναγκαῖο νὰ ζητήσουμε πρωτύτερα ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἐπίσης μιὰ a priori καθοριστικὴ αἰτία τῆς βούλησις (ποὺ δὲν θὰ τὴν βροῦσαμε ποτὲ παρ' ἓνα μόνο σὲ ἓνα καθαρὸ πρακτικὸ νόμο, καὶ ἔφ' ὅσον τοῦτος προδιαγράφει στὰ ἀξιώματα μόνο τὸν ἀπλὸ τύπο τοῦ νόμου ἄσχετα πρὸς ἓνα ἀντικείμενο). Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἔχουμε ὑποθέσει γιὰ βάσις κάθε πρακτικοῦ νόμου ἓνα ἀντικείμενο κατὰ τὴν ἔννοια τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, χωρὶς ἓνα προηγούμενο νόμο, καὶ τὸ ἀντικείμενο τοῦτο μπορούσαμε νὰ τὸ σκεφτοῦμε μόνο σύμφωνα μὲ ἐμπειρικὰς ἔννοιαι, γιὰ τοῦτο μᾶς ἀφαιρέθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ κάθε δυνατότητα νὰ σκεφτοῦμε ἓνα καθαρὸ πρακτικὸ νόμο. Γιατί ἂν ἀντίθετα ζητούσαμε νὰ βροῦμε ἀπὸ πρὶν ἀναλυτικὰ αὐτὸ τὸ νόμο, θὰ βροῦσαμε πὼς δὲν εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ, σὰν ἔννοια ἐνὸς ἀντικειμένου, ἐκεῖνο ποὺ καθορίζει καὶ καθιστᾷ δυνατό τὸν

(1) Als eines Guten.

ἠθικὸν νόμο, ἀλλὰ ἀντίθετα εἶναι ὁ ἠθικὸς νόμος ἐκεῖνος, ποὺ καθορίζει καὶ δίνει τὴ δυνατότητα στὴν ἔννοια τοῦ καλοῦ, ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἢ ἔννοια ἀξίζει αὐτὸ τὸ ὄνομα. Αὐτὴ ἢ παρατήρηση ποὺ ἀναφέρεται ἀπλῶς στὴ μέθοδο τῶν ἀνωτάτων ἠθικῶν ἀναζητήσεων εἶναι ἐνδιαφέρουσα. Ἐδῶ ἀκριβῶς ὀφείλονται ὅλα τὰ λάθη τῶν φιλοσόφων, ποὺ ζητοῦσαν ἓνα ἀντικείμενο τῆς βούλησης, γιὰ νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν γιὰ ὅλη καὶ βάση τοῦ νόμου, τὴ στιγμή ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν ζητήσει ἓνα νόμο, ποὺ νὰ καθόριζε a priori καὶ ἄμεσα τὴ βούληση, καὶ μόνο σύμφωνα μ' αὐτὸ τὸ νόμο τὸ ἀντικείμενο. Μποροῦσαν νὰ τοποθετήσουν τὸ ἀντικείμενο τῆς ἡδονῆς, ποὺ θὰ ὀφείλε νὰ δώσει τὴν ἔννοια τοῦ καλοῦ, στὴν εὐδαιμονία, στὴν τελειοποίηση, στὸ ἠθικὸ αἶσθημα ἢ στὴ βούληση τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀρχὴ τους ὅμως θὰ ἦταν πάντοτε ἑτερονομία, καὶ θὰ ἔπρεπε ἀναπόφευκτα νὰ μεταχειρισθοῦν ἐμπειρικὲς προϋποθέσεις γιὰ νὰ πετύχουν ἓνα ἠθικὸ νόμο. Γιατὶ μποροῦσαν νὰ ὀνομάσουν καλὸ ἢ κακὸ τὸ ἀντικείμενο, σὰν καθοριστικὴ αἰτία τῆς βούλησης, μόνο κατὰ τὴν ἄμεσὴ του σχέση του μὲ τὸ αἶσθημα, ποὺ εἶναι πάντοτε ἐμπειρικὴ. Μόνο ἓνας νόμος τυπικός, δηλ. τέτοιος, ποὺ νὰ προδιαγράφη στὸ λόγο ἀπλῶς καὶ μόνον τὴ μορφή τῆς παγκόσμιας νομοθεσίας του σὰν ἀνωτάτη προϋπόθεση τῶν ἀξιωμάτων, μπορεῖ νὰ εἶναι a priori καθοριστικὴ αἰτία τοῦ πρακτικοῦ λόγου. Οἱ ἀρχαῖοι ἄφηναν καθαρὰ νὰ φανῆ αὐτὸ τὸ λάθος περιορίζοντας τῆς ἠθικὲς τους ἐρευνες μόνο στὸν καθορισμὸ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνωτάτου ἀγαθοῦ, καὶ στὴν ἀναζήτησιν ἑνὸς ἀντικειμένου, ποὺ σκεπτόντουσαν νὰ τὸ κάνουν καθοριστικὴ αἰτία τῆς βούλησης στὸν ἠθικὸ νόμο ἑνὸς ἀντικειμένου, ποὺ πολὺ ὕστερα, ὅταν ὁ ἠθικὸς νόμος εἶχε πιά καλὰ ἐπιβεβαιωθῆ ἀπὸ μόνος του καὶ κριθῆ σὰν ἢ ἄμεση καθοριστικὴ αἰτία τῆς βούλησης, μπορεῖ νὰ πα-

ρουσιαστικῆ σάν ἀντικείμενο τῆς βούλησης, πού τώρα πιά
 ἔχει καθοριστικῆ a priori ὡς πρὸς τὴ μορφὴ της. Μὲ τὸ
 ζήτημα τοῦτο θὰ καταπιασιοῦμε καὶ στὴ διαλεκτικῆ
 τοῦ καθαρῦ πρακτικοῦ λόγου. Οἱ νεώτεροι, πού σ' αὐ-
 τοὺς φαίνεται σάν νὰ ἔχη ἐγκαταλειφθῆ τὸ ζήτημα τοῦ
 ἀνώτατου ἀγαθοῦ, ἢ τουλάχιστο ἔχει γίνει ἓνα ζήτημα
 δευτερεύουσας σημασίας, κρύβουν αὐτὸ τὸ λάθος, κάτω
 ἀπὸ μασημένα λόγια. Τὸ βλέπουμε ὅμως νὰ προβάλλη
 ἀπὸ τὰ συστήματά τους καὶ νὰ γίνεται ἀφορμὴ ἑτερο-
 νομιῶν κάθε μορφῆς, ἀπ' ὅπου ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ βγῆ
 ἓνας ἠθικὸς νόμος πού νὰ ἔχη παγκόσμια a priori ἰσχύ.

Τώρα, ἀφοῦ οἱ ἔννοιες τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ,
 σάν συνέπειες τοῦ a priori καθορισμοῦ τῆς βούλησης,
 προϋποθέτουν ἐπίσης μιὰ καθαρῆ πρακτικῆ ἀρχή, καὶ
 ἄρα μιὰ αἰτιότητα τοῦ καθαρῦ λόγου. Γι' αὐτὸ οἱ ἔν-
 νοιες αὐτὲς δὲν ἀναφέρονται γενετικὰ (σχεδὸν σάν
 καθορισμοὶ τῆς συνθετικῆς ἐνότητας τοῦ πολλαπλοῦ
 τῶν δεδομένων σὲ μιὰ συνείδηση ἐποπτεῶν) στὰ
 ἀντικείμενα, ὅπως οἱ καθαρὲς ἔννοιες τῆς διάνοιας, δηλ.
 οἱ κατηγορίες τοῦ λόγου στὴ θεωρητικῆ του χρῆση, γιατί
 οἱ ἔννοιες τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ προϋποθέτουν αὐτὰ
 τὰ ἀντικείμενα σάν δεδομένα. Ἀλλὰ εἶναι ὅλες αὐτὲς
 οἱ ἔννοιες τ ὁ ὅ π ο ι μιᾶς μόνης κατηγορίας, δηλ. τῆς
 κατηγορίας τῆς αἰτιότητας, ἐφ' ὅσον ἡ καθοριστικῆ αἰ-
 τία των συνίσταται στὴ λογικῆ παράσταση ἑνὸς νόμου
 των, πού τὸ λογικὸ δίνει στὸν ἑαυτό του, σάν νόμο τῆς
 ἐλευθερίας, κι' ἔτσι ἀποδείχεται a priori πρακτικὸ.
 Ἐπειδὴ ἐν τούτοις οἱ πράξεις, ἀπὸ τὸ ἓ ν α μ έ ρ ο ς,
 πράγματι ἀνήκουν σ' ἓνα νόμο, πού δὲν εἶναι φυσικὸς,
 ἀλλὰ νόμος τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἄρα ἀναφέρεται στὸν
 τρόπο τῆς συμπεριφορᾶς νοητικῶν ὄντων, ἀλλὰ, ἀπὸ
 τὸ ἄ λ λ ο μ έ ρ ο ς ἀνήκουν ἐπίσης, σάν στοιχεῖα τοῦ
 αἰσθητοῦ κόσμου, στὰ φαινόμενα. Ἐτσι οἱ καθορισμοὶ
 ἑνὸς πρακτικοῦ λόγου μποροῦν νὰ ὑπάρχουν μόνο στὴ
 σχέση τους μὲ τὰ φαινόμενα, σύμφωνα δηλ. μὲ τὴ κα-

τηγορίες τῆς διανοίας, ἀλλὰ ὄχι γιὰ μιὰ θεωρητικὴ τῆς χρήσι, γιὰ νὰ ξαναφέρῃ τὴν πολλαπλότητα τῶν ἐποπτεῶν (αἰσθητῶν) κάτω ἀπὸ μιὰ a priori συνείδηση, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ ὑποτάξῃ τὴν πολλαπλότητα τῶν ἐπιθυμιῶν στὴν ἐνότητα τῆς συνείδησης ἐνὸς πρακτικοῦ λόγου ποὺ διατάζει μὲ τὸν ἠθικὸ νόμο, ἢ μιᾶς καθαρῆς a priori βούλησης.

Αὐτὲς οἱ κατηγορίες τῆς ἐλευθερίας, γιὰ τὴν ἐπιθυμίαν, θέλουμε νὰ τὶς ὀνομάσουμε, ἐνῶ τὶς θεωρητικὰς ἐκεῖνες ἐννοίες τὶς ὀνομάζουμε κατηγορίες τῆς φύσης, πλεονεκτοῦν φανερὰ ἀπὸ τὶς τελευταῖες αὐτὲς. Γιατί, τὴ στιγμὴ ποὺ αὐτὲς εἶναι μόνο μορφὲς τῆς σκέψης ποῦ, μὲ παγκόσμιες ἐννοίες, σημειώνουν μόνο ἀντικείμενα ἀκαθόριστα γενικὰ σὲ κάθε δυνατὴ σὲ μᾶς ἐποπτεία, ἐκεῖνες ἀντιθέτως, ἀναφερόμενες στὸν καθορισμὸ μιᾶς ἐλεύθερης βούλησης (ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καιμιὰ ἐποπτεία ἀντίστοιχῆς, ἀλλὰ ποὺ βασίζεται πάνω σ' ἓνα καθαρὸ πρακτικὸ νόμο a priori, πράγμα ποὺ δὲν συμβαίνει μὲ καιμιὰ ἄλλη ἐννοία τῆς θεωρητικῆς χρήσις τῆς δυνάμεις μας τῆς γνώσις), σὰν πρακτικὰς στοιχειώδεις ἐννοίες, ἀντὶ τῆς μορφῆς τῆς ἐποπτείας (χῶρος καὶ χρόνος), ποὺ δὲν βρίσκεται στὸν ἴδιο τὸ λόγῳ, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὴν βγάλουμε ἀπ' ἄλλοῦ, δηλ. ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις, ἔχουν στὴν ἐλεύθερη βούληση, καὶ γι' αὐτὸ στὴν ἴδια τὴ δύνάμει τῆς σκέψης, τὴ μορφὴ μιᾶς καθαρῆς βούλησις σὰν βασικὸ δεδομένο. Ἀπὸ τοῦτο βγαίνει καὶ τὸ ἔξῃς: Ἐπειδὴ σ' ὅλα τὰ διδάγματα τοῦ καθαρῶς πρακτικοῦ λόγου πρόκειται μόνο γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς βούλησις καὶ ὄχι γιὰ τὶς φυσικὰς προϋποθέσεις τῆς πραγματοποίησης τοῦ σκοποῦ τῆς, ἔτσι οἱ πρακτικὰς a priori ἐννοίες, σχετικὰ μὲ τὴν ἀνώτατη ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας γίνονται ἀμέσως γνώσις, καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκη νὰ περιμένουν τὶς ἐποπτεῖες γιὰ νὰ ἔχουν μιὰ σημασία, γιὰ τοῦτο τὸν ἀξιοση-

μείωτο λόγο, πὼς αὐτὲς οἱ ἴδιες δίνουν τὴν πραγματικότητα σὲ κείνο στὸ ὁποῖο ἀναφέρονται (τὴν πρόθεση τῆς βούλησης), πράγμα πὺ δὲν συμβαίνει καθόλου μὲ τις θεωρητικὲς ἔννοιες. Πρέπει μονάχα νὰ σημειώσουμε, πὼς αὐτὲς οἱ κατηγορίες ἀναφέρονται μόνο στὸν πρακτικὸ ἔν γένει λόγο καὶ γι' αὐτὸ προχωροῦν στὴ σειρά τους ἀπὸ ἐκείνες, πὺ εἶναι ἀκόμα ἀκαθόριστες ἠθικὰ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Σχετικὰ μὲ τις ἔννοιες τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

1

Τῆς ποσότητος.

Ἐποκειμενική, κατὰ τὰ ἀξιώματα (πρακτικὲς γνώμες τοῦ ἀτόμου).

Ἀντικειμενική, σύμφωνα μὲ ἀρχές (διδάγματα).

Ἀρχές ἐκ τῶν προτέρων τόσο ἀντικειμενικὲς, ὅσο καὶ ὑποκειμενικὲς, τῆς ἐλευθερίας (νόμοι).

2.

Τῆς ποιότητος

Πρακτικοὶ κανόνες τῆς πράξης (proscriptivoe).

Πρακτικοὶ κανόνες τῆς παράλειψης (prohibitivoe).

Πρακτικοὶ κανόνες τῆς ἐξαίρεσης (exceptivoe).

3.

Τῆς σχέσης

Κατὰ τὴν προσωπικότητα.

Κατὰ τὴν κατάσταση τοῦ προσώπου.

Ἀμοιβαῖα, ἑνὸς προσώπου πρὸς τὴν κατάσταση τοῦ ἄλλου.

4.

Τῆς ιδιότητος.

Τὸ ἐπιτρεπτό καὶ τὸ ἀνεπίτρεπτο.

Τὸ χρέος καὶ τὸ ἀντίθετο τοῦ χρέους.

Χρέος τέλειο καὶ χρέος ὄχι τέλειο.